

שבת חול המועד סוכות: הקהל ומגילת קהלת

ברמ”א על שולחן ערוך (אורח חיים, סימן תרסג, ב) נאמר: ”ונוהגין לומר קהלת בשבת של חול המועד”. מנהג זה יסודו ככל הנראה בתקופת הגאונים. להלכה יש מחלוקת בפוסקים, בעניין קריאת קהלת, אם יש לברך עליה כמו על שאר המגילות ולקרוא בה מתוך הקלף.¹ ייתכן שמחלוקת הלכתית זו בנוגע למגילת קהלת מוסברת על פי המחלוקת הידועה במשנה ובתלמוד בעניין מעמדה של מגילת קהלת, כי הרי יש שביקשו לגנוז את ספר קהלת מפני שדבריו סותרים זה את זה (שבת ל ע”ב).

מספר הסברים ניתנו לקשר בין מגילת קהלת לחג הסוכות, אשר שופכים אור הן על מגילת קהלת והן על משמעותו של חג הסוכות.² נציג כאן שלושה הסברים ונתמקד במסרים העולים מהם.

- בספר **אבודרהם** מהמאה הארבע-עשרה בספרד מובאים שני הסברים. את הפסוק בקהלת (י”א, ב) ”תָּן חֶלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לְשִׁמוֹנָה כִּי לֹא יִדַע מַה יִּהְיֶה רְעָה עַל הָאָרֶץ” דורשים חז”ל (עירובין מ ע”ב) על שבעת ימי החג ועל שמיני עצרת על פי האזהרה המיוחדת שמגילה בנוגע לקיום הנדרים (ה’, ג-ד), והרי בחג האסיף, כשיש שפע כלכלי בזכות התבואה, יש אזהרה מיוחדת להפריש תרומות ומעשרות ולקיים את כל הנדרים ”שלא לעבור עליהם בבל תאחר בשלש רגלים”. הסבר זה נושא עמו מסר חשוב: בשעת צרה ומצוקה אדם מטבע הדברים נודר נדרים, והוא חייב לקיים אותם בזמן של הצלה, הצלחה ושגשוג. בחג האסיף אדם זוכה לאסוף את תבואתו, ולכן דווקא במצב זה עליו לקיים את כל הנדרים שהוא קיבל על עצמו בתקופות קשות בעברו.
- רבי זוד אבודרהם מוסיף בשם אבן ירחי³ עוד הסבר היסטורי מעניין על תולדות חג הסוכות אשר מתחבר לאמירת קהלת. הוא טוען שכבר שלמה המלך קרא את מגילת קהלת בחג הסוכות במעמד הקהל על פי המצווה בספר דברים (ל”א, י-ג): ”...מִקֵּץ שִׁבְעַת שָׁנִים בְּמַעַד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסּוּכוֹת: בָּבוֹא כָּל יִשְׂרָאֵל לִרְאוֹת אֶת פְּנֵי ה’ אֶל-לִהְיֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֹגֵד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם: הַקְהֵל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׁים וְהַטָּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלְמַעַן יִלְמְדוּ וַיִּרְאוּ אֶת ה’ אֶל-לִהְיֶיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת”. שלמה המלך חנך את בית המקדש בסוכות במעמד של קהל גדול, כפי שכתוב בספר מלכים (א ח’, א-ב): ”אִזְ וַיִּקְהַל שְׁלֹמֹה אֶת זָקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל רְאִשֵׁי הַמִּטּוֹת נְשִׂאֵי הָאֲבוֹת לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלַם לְהַעֲלוֹת אֶת אֲרוֹן בְּרִית ה’ מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן: וַיִּקְהֵלוּ אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בִּירַח הָאֲתָנִים בְּחַג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי”. לפי אבודרהם, שלמה המלך הקהיל את עם ישראל בחנוכת המקדש, שהייתה בחג הסוכות, כדי ”להוכיח את ישראל” על פי מגילת קהלת, ובעקבות מקור מקראי זה אנו קוראים את מגילת קהלת עד היום בסוכות.⁴ הסבר מעניין זה קושר בצורה מיוחדת את קריאת קהלת לסוכות: חג הסוכות מציין את צאת בני ישראל מארץ מצרים ואת שמירת ה’ עליהם במשך הליכתם במדבר; לעומת זאת סוכות של שלמה המלך מציין את הצלחת עם ישראל בארצם סביב בית המקדש, בתקופה של שיא כלכלי והיסטורי בתולדות ישראל. קשר זה מפורט בפיוט ההושענות ”אום נצורה”, הנאמר בשבת חול המועד: ”כְּהוֹשַׁעַתְךָ קְהֵלֶת

1 ראו ב”מגן אברהם” על אורח חיים, סימן תרסג, ושאר נושאי הכלים. ראו גם מסכת סופרים יד ובגדאסאות שם, ואכמ”ל.

2 ראו מאמרו של מו”ר רבי יעקב מנדל, ”הקהל וקהלת בחג הסוכות”, ובחג הסוכות, אלון שבות תשע”א, עמ’ 335-364.

3 הסבר זה כבר מובא ביתר קיצור במחזור ויטרי, סימן שפ: ”וקורין כל הציבור ספר קהלת מיושב. ליתן חלק לשבעה וגם לשמונה: ואמרינן בפי’ בכל מערבין. תן חלק לשבעה (קהלת יא). אילו ז’ ימי החג. וגם לשמונה. זהו שמיני של חג: ד”א קהלת על שם ויקהלו אל המלך שלמה בירח האיתנים בחג (מלכים א ח). ואז אמרו שלמה”.

4 אף ששלמה לא נזכר במפורש במגילת קהלת, יש בו רמזים ומקבילות רבים הקושרים אותו לשם. ראו בפירוש ”דעת מקרא” במבוא.

וַעֲמוּ בְּבֵית עוֹלָמִים. רְצוּף בְּחֻגְגֵם שְׂבָעָה וְשִׁבְעָה יָמִים – כִּן הוֹשַׁע נָא.⁵ דווקא במעמד המיוחד של חנוכה המקדש בירושלים, המסמל הצלחה ושגשוג מושלמים שיש בהם כדי להביא את האדם לידי גבהות הלב – יש לזכור את התכנים של מגילת קהלת: כל ההישגים החומריים של העולם הזה הם בסופו של דבר הבלי זמן בני חלוף.

• ב”משנה ברורה” (סימן תצ [יז]) מובא הסבר בשם מפרשים קודמים: ”ובסוכות קהלת מפני שהם ימי שמחה וכתוב בקהלת ולשמחה מה זו עושה”. הסבר זה לכאורה תמוה מאוד דווקא על פי המקורות המצוטטים. רק בסוכות מופיע בספר דברים (ט”ז, יג-יד) ציווי על השמחה: **”חַג הַסֻּכּוֹת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים בְּאַסְפָּד מִגִּרְנֶךָ וּמִיִּקְבֹּד: וְשִׂמְחָתָּ בְּחֻגְגְךָ אֹתָהּ וּבְנֶדְךָ וּבִתְנֶדְךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְהַלְוִי וְהַגֵּר וְהַיְתוֹם וְהָאֵלְמָנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ.”** השמחה המיוחדת של חג האסיף היא משום ברכת ה' שמתבטאת בתבואה הרבה. בניגוד גמור לכך, הפסוק המצוטט ממגילת קהלת (ב', א-ב) מזלזל בשמחה על הבלי הזמן: **”אֲמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי לֵכָה נָא אֲנִסְכָּה בְּשִׂמְחָה וּרְאָה בְּטוֹב וְהִנֵּה גַם הוּא הַבֵּל: לְשֹׁחַק אֲמַרְתִּי מְהוֹלָל וּלְשִׂמְחָה מָה זֶה עָשָׂה.”** לכאורה אין בציטוט של שני הפסוקים שום הוכחה לקריאת קהלת בסוכות, ונהפוך הוא – סתירה יש כאן!! הבחירה לקרוא את קהלת דווקא בחג שמחתנו מחדדת לדעתנו את מהות השמחה האמתית: אסור שהשמחה תהיה מבוססת על הוללות ושחוק, אלא היא צריכה להתבסס על שמחה בשמירת התורה והמצוות.⁶ רבי צדוק מלובלין (**צדקת הצדיק**, סימן רב; ראו

ובקנינו
קהלת ושמחתי דלכן קריין אותו בסוכות לא
מפני שמהביל שמחת שיה"ו רק שמחט נקח
תוקף ושיקר השמחה האמתית ע"י ההבלת
כל עניני שיה"ו רק זה חלקי ט' ואכ"מ.

ציטוט) התייחס לסתירה זו והסביר בטוב טעם את מהות השמחה דווקא כשילוב של שני הדברים הסותרים: עיקר השמחה שאנו שואפים אליה בסוכות היא אכן, על פי דברי קהלת, ”ההבלת כל ענייני עולם הזה” והבנה שיש דברים מרוממים וחשובים יותר מאשר עושר חומרי בלבד אדם שזכה לכל המותרות, כמו קהלת, מבין שיש שמחה אחרת, והשמחה האמתית היא שמחת התורה. המסר הגדול של מגילת קהלת נובע אפוא דווקא מהסתירה בינה ובין המונח ”חג שמחתנו”. סתירות רבות יש בספר קהלת,⁷ ואולם הן המאפשרות לנו למצוא את התשובות הנכונות לשאלות העולות מתוך מציאות חיינו המורכבת.

ולסיכום, דווקא מתוך התחושה שמותרות העולם הזה הם הבל הבליים, כדברי ספר קהלת – אדם בא לידי שמחת חג אמתית בחג הסוכות בארץ ישראל, השמחה בתורה ובמצוות.
 חג שמח!

⁵ הדברים מבוססים על מלכים א ח', סה: ”וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בָּעֵת הַהִיא אֶת הַחֹג וְכָל יִשְׂרָאֵל עָמוּ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבֹוא חֲמַת עַד נַחַל מִצְרַיִם לִפְנֵי ה' אֶ-לֵהֵינוּ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם”, וראו ברש"י: ”שבעת ימים של חינוך המקדש ושבעת ימים חג הסוכות”. ראו בשו"ת **ציץ אליעזר**, חלק כב, סימן לו.

⁶ ראו בפירוש אברבנאל על שמואל ב ו'. בפעם הראשונה שהביא דוד המלך את ארון ה' לירושלים נאמר: ”וַיָּדוּד וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל מִשְׂחָקִים לִפְנֵי ה' כָּל עַצֵּי בְרוּשִׁים וּבְכַנְרוֹת וּבְנִבְלִים וּבְתַפִּים וּבַמְנַעְנְעִים וּבַצִּלְצִלִּים” (ה), וכידוע הוא נפגע בפרץ עוזה. אך בפעם השנייה נאמר: ”וַיִּלְדָּד דָּוִד וַיַּעַל אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִבֵּית עֶבֶד אָדָם עִיר דָּוִד בְּשִׂמְחָה” (יב). דוד הפנים שלא שמחה של שחוק והוללות היא השמחה הרצויה, אלא שמחה של מצווה. ראו גם רמב"ם, סוף הלכות שופר סוכה ולולב, ואכמ"ל.

⁷ ראו שבת ל ע"ב: ”בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה, ומפני מה לא גזוהו - מפני שתחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה”.